

પ્રકરણ - 1

સંમેય સંખ્યાઓ

અધ્યયન નિષ્પત્તિ :-

M 801 ઉદાહરણો દ્વારા સંમેય સંખ્યાઓના સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર અને ભાગાકાર વિશેના ગુણધર્મોનું સામાન્યીકરણ કરે છે.

M 802 બે સંમેય સંખ્યાની વચ્ચે આપેલ શક્ય એટલી સંમેય સંખ્યા શોધી શકે છે.

વિષયવસ્તુના મુદ્દા :-

- 1.1 સંમેય સંખ્યાની લાક્ષણિકતાઓ
- 1.2 બે સંમેય સંખ્યાઓ વચ્ચેની સંમેય સંખ્યા
- 1.3 સંમેય સંખ્યા આધારિત વ્યવહાર કોયડા

પૂર્વજ્ઞાન :-

- (1) સંમેય સંખ્યાની ઓળખ
- (2) સંમેય સંખ્યા પરની મૂળભૂત ક્રિયાઓ

પ્રશ્ન - 1 યોગ્ય વિકલ્પ પસંદ કરી જવાબ આપો.

- (1) $\frac{0}{1}$ ની વ્યસ્ત સંખ્યા કઈ છે ?
 (A) 1 (B) -1 (C) 0 ☒ (D) અવ્યાખ્યાયિત છે.
- (2) $\frac{p}{q}$ સ્વરૂપમાં આપેલી સંખ્યાને સંમેય સંખ્યા ક્યારે કહેવાય ?
 (A) p અને q બંને પૂર્ણાંક સંખ્યા હોય ☒ (B) p અને q બંને પૂર્ણાંક સંખ્યા હોય અને $q \neq 0$
 (C) p અને q બંને પૂર્ણાંક સંખ્યા હોય અને $p \neq 0$
 (D) p અને q બંને પૂર્ણાંક સંખ્યા હોય અને $p \neq 0$ તથા $q \neq 0$
- (3) $-1\frac{1}{7}$ ની વ્યસ્ત સંખ્યા કઈ છે ?
 (A) $\frac{8}{7}$ (B) $-\frac{8}{7}$ (C) $\frac{7}{8}$ ☒ (D) $-\frac{7}{8}$
- (4) $(-\frac{3}{8}) + \frac{1}{7} = \frac{1}{7} + (-\frac{3}{8})$ એ શું દર્શાવે છે ?
☒ (A) સંમેય સંખ્યાઓ માટે ક્રમના નિયમનું પાલન કરે છે.
 (B) સંમેય સંખ્યાઓ સરવાળા માટે સંવૃત છે.
 (C) સંમેય સંખ્યાઓ જૂથના નિયમનું પાલન કરે છે.
 (D) સંમેય સંખ્યાનું સરવાળા પર વિભાજન
- (5) ગુણનફળ 1 મેળવવા $\frac{8}{21}$ ને કઈ સંખ્યા વડે ગુણવી પડે ?
 (A) $\frac{3}{8}$ (B) $-\frac{8}{21}$ ☒ (C) $\frac{21}{8}$ (D) $-\frac{21}{8}$

(6) નીચેના પૈકી કયું ગુણાકારનું સરવાળા પર વિભાજનનું ઉદાહરણ છે ?

✓(A) $\frac{-1}{4} \times \left\{ \frac{2}{3} + \left(\frac{-4}{7} \right) \right\} = \left[\frac{-1}{4} \times \frac{2}{3} \right] + \left[\frac{-1}{4} \times \left(\frac{-4}{7} \right) \right]$

(B) $\frac{-1}{4} \times \left\{ \frac{2}{3} + \left(\frac{-4}{7} \right) \right\} = \left[\frac{1}{4} \times \frac{2}{3} \right] - \frac{-4}{7}$

(C) $\frac{-1}{4} \times \left\{ \frac{2}{3} + \left(\frac{-4}{7} \right) \right\} = \left\{ \frac{2}{3} + \frac{-4}{7} \right\} - \frac{1}{4}$

(D) $\frac{-1}{4} \times \left\{ \frac{2}{3} + \left(\frac{-4}{7} \right) \right\} = \frac{2}{3} + \left(\frac{-1}{4} \right) \times \frac{-4}{7}$

(7) જો X એ કોઈપણ સંમેય સંખ્યા હોય તો $X + 0 =$ _____

(A) 0

✓(B) X

(C) -X

(D) વ્યાખ્યાયિત નથી.

(8) બે સંમેય સંખ્યાઓની વચ્ચે કેટલી સંમેય સંખ્યા મળે ?

(A) એક અને માત્ર એક સંમેય સંખ્યા

(B) માત્ર બે સંમેય સંખ્યા

(C) માત્ર દસ સંમેય સંખ્યા

✓(D) અસંખ્ય સંમેય સંખ્યા મળે

પ્રશ્ન-2 ખાલી જગ્યાઓ પૂરો.

(9) શૂન્યેતર સંમેય સંખ્યા અને તેની વ્યસ્ત સંમેય સંખ્યાનો ગુણાકાર 1 થાય

(10) જો $x = \frac{1}{3}$ અને $y = \frac{6}{7}$ હોય તો, $xy - \frac{y}{x} =$ $-\frac{16}{7}$

(11) જેના અંશની સંખ્યા 45 હોય તેવી $\frac{5}{7}$ ની સમાન સંમેય સંખ્યા $\frac{45}{63}$ છે.

(12) $\frac{2}{5} \times \left(\frac{-4}{9} \right)$ ની વ્યસ્ત સંમેય સંખ્યા $-\frac{45}{4}$ છે.

(13) ઋણ સંમેય સંખ્યાની વિરોધી સંમેય સંખ્યા હંમેશા દન મળે.

(14) $\frac{1}{5} \times \left[\frac{2}{7} + \frac{3}{8} \right] = \left[\frac{1}{5} \times \frac{2}{7} \right] + \frac{1}{5} \times \frac{3}{8}$

(15) $-\frac{4}{3}$ ની વ્યસ્ત સંમેય સંખ્યા $-\frac{3}{4}$ છે.

પ્રશ્ન-3 ગણતરી કરી જવાબ આપો.

(16) $-\frac{5}{6}$ અને $\frac{7}{8}$ વચ્ચેની પાંચ સંમેય સંખ્યાઓ લખો.

$$\rightarrow \frac{-5 \times 8}{6 \times 8}, \frac{7 \times 6}{8 \times 6} \Rightarrow \frac{-35}{48}, \frac{-34}{48}, \frac{-33}{48}, \frac{-32}{48}, \frac{-31}{48}$$

(17) બે સંમેય સંખ્યાઓ ગુણાકાર -7 છે. જો એક સંમેય સંખ્યા -10 હોય તો, બીજી સંમેય સંખ્યા શોધો.

$$\rightarrow \therefore x \times \frac{-10}{1} = -7$$

$$\therefore \text{બીજી સંમેય સંખ્યા } \frac{7}{10} \text{ છે.}$$

$$\therefore x = \frac{-7}{-10}$$

$$\boxed{x = \frac{7}{10}}$$

(18) યોગ્ય ગોઠવણી કરી સરવાળો મેળવો.

$$\frac{4}{7} + \left(\frac{-4}{9}\right) + \frac{3}{7} + \left(-\frac{13}{9}\right)$$

$$\therefore \left(\frac{4}{7} + \frac{3}{7}\right) - \left(\frac{4}{9} + \frac{13}{9}\right)$$

$$\therefore \left(\frac{7}{7}\right) - \left(\frac{17}{9}\right)$$

$$\therefore 1 - \frac{17}{9}$$

$$\therefore \frac{9-17}{9} = \boxed{\frac{-8}{9}}$$

(19) સાદુંરૂપ આપી કિંમત શોધો

$$\left[\frac{1}{2} \times \frac{1}{4}\right] + \left[\frac{1}{2} \times 6\right]$$

$$\therefore \left[\frac{1}{8}\right] + \left[\frac{6}{2}\right]$$

$$\therefore \frac{1}{8} + 3$$

$$\therefore \boxed{\frac{25}{8}}$$

(20) $x = -\frac{1}{2}$, $y = \frac{2}{3}$, $z = \frac{3}{4}$ માટે $x \times (y + z) = x \times y + x \times z$ ચકાસો.

$$\therefore x \cdot (y + z) = (x \cdot y) + (x \cdot z)$$

$$\therefore -\frac{1}{2} \times \left(\frac{2}{3} + \frac{3}{4}\right) = \left(-\frac{1}{2} \cdot \frac{2}{3}\right) + \left(-\frac{1}{2} \cdot \frac{3}{4}\right)$$

$$\therefore \left(-\frac{1}{2} \times \frac{17}{12}\right) = \left(-\frac{2}{6}\right) + \left(-\frac{3}{8}\right)$$

$$\therefore -\frac{17}{24} = -\frac{2}{6} - \frac{3}{8} = \frac{(-2 \times 4) - (3 \times 3)}{24} = -\frac{17}{24}$$

(21) સાદું રૂપ આપો: $\frac{3}{7} \times \frac{28}{15} \div \frac{14}{5}$

$$\therefore \left(\frac{3 \times 28}{105}\right) \div \frac{14}{5} \rightarrow \frac{\frac{3 \times 28^2}{105 \times 21}}{\frac{14}{8}} = \frac{6}{21} = \boxed{\frac{2}{7}}$$

(22) સાદુરૂપ આપો : $\frac{3}{7} + \frac{-2}{21} \times \frac{-5}{6}$

$$\therefore \frac{3}{7} + \left(\frac{10}{126} \right)$$

$$\therefore \left(\frac{3 \times 18}{126} \right) + \frac{10}{126} = \frac{54}{126} + \frac{10}{126} = \frac{64}{126} = \boxed{\frac{32}{63}}$$

(23) $\frac{19}{4}$ મીટર લાંબા તારની કિંમત ₹ $\frac{171}{2}$ હોય તો, એક મીટર લાંબા તારની કિંમત કેટલી થાય ?

$$\therefore \frac{19}{4} \text{ મીટર ની કિંમત } = \frac{171}{2} \text{ રૂ}$$

$$\therefore 1 \text{ મીટર ની કિંમત } = \frac{171 \times 4}{2 \times 19} = \boxed{18}$$

(24) $-\frac{1}{3}$ ની વ્યસ્ત અને વિરોધી સંખ્યાઓનો ગુણાકાર શોધો.

$$\begin{array}{l} -\frac{1}{3} \text{ ની વ્યસ્ત } = -\frac{3}{1} \\ -\frac{1}{3} \text{ ની વિરોધી } = \frac{1}{3} \end{array} \quad / \quad -\frac{3}{1} \times \frac{1}{3} = \boxed{-1}$$

(25) $-1\frac{1}{8}$ ની વ્યસ્ત સંમેય સંખ્યા શોધો.

$$\therefore -\frac{9}{8} \text{ ની વ્યસ્ત સંખ્યા } = -\frac{8}{9}$$

(26) 0 અને 1 ની વચ્ચે આવતી પાંચ સંમેય સંખ્યા શોધો.

$$\therefore \frac{1}{6} ; \frac{2}{6} ; \frac{3}{6} ; \frac{4}{6} ; \frac{5}{6}$$

- (27) એક ખેડૂતને $49\frac{4}{5}$ હેક્ટર ક્ષેત્રફળ ધરાવતું ખેતર છે. તે આ ખેતરને તેના એક દિકરા અને બે દીકરીઓ વચ્ચે સમાન ભાગે વહેંચવા માગે છે. તો દરેકના ભાગે આવતા પ્રદેશનું માપ શોધો

$$\therefore \text{કુલ દિકરા} = 1 \text{ અને કુલ દિકરીઓ} = 2$$

$$\therefore \text{કુલ ભાગફો} = 3$$

$$\therefore \text{કુલ ખેતર નું ક્ષેત્રફળ} = \frac{249}{5} \text{ હેક્ટર}$$

$$\therefore \text{દરેક નો ભાગમાં અપવર્ગ ક્ષેત્રફળ} = \frac{249}{5 \times 3} = \frac{83}{5} \text{ હેક્ટર}$$

- (28) નીચેના પૈકી કઈ સંખ્યા સંમેય સંખ્યા નથી ?

(A) 0.3333.... (B) $\sqrt{9}$ (C) $\frac{0}{5}$ ☒ (D) 1.101102103....

- (29) નીચે પૈકી કયું વિધાન સાચું નથી ?

☒ (A) દરેક સંમેય સંખ્યાએ પૂર્ણ સંખ્યા છે. (B) દરેક પ્રાકૃતિક સંખ્યા સંમેય સંખ્યા છે.
(C) દરેક પૂર્ણાંક સંખ્યા સંમેય સંખ્યા છે. (D) દરેક પૂર્ણ સંખ્યા પૂર્ણાંક સંખ્યા છે.

- (30) $\frac{5}{6}$ ને દશાંશ સ્વરૂપમાં કઈ રીતે લખશો ?

☒ (A) 0.8333.... (B) 8.33.... (C) 0.83 (D) 0.83

- (31) નીચે પૈકી કઈ સંમેય સંખ્યા $\frac{5}{16}$ અને $\frac{1}{2}$ ની વચ્ચેની નથી ?

(A) $\frac{3}{8}$ (B) $\frac{7}{16}$ ☒ (C) $\frac{1}{4}$ (D) $\frac{13}{32}$

- (32) નીચે પૈકી કયો વિકલ્પ સંમેય સંખ્યાઓને ચડતા ક્રમમાં સાચી રીતે દર્શાવે છે ?

(A) $\frac{11}{13} < \frac{9}{11} < \frac{7}{9} < \frac{5}{7}$ (B) $\frac{5}{7} < \frac{11}{13} < \frac{7}{9} < \frac{9}{11}$

☒ (C) $\frac{5}{7} < \frac{7}{9} < \frac{9}{11} < \frac{11}{13}$ (D) $\frac{5}{7} < \frac{9}{11} < \frac{11}{13} < \frac{7}{9}$

- (33) નીચે પૈકી કયો અપૂર્ણાંક સૌથી નાનો છે ?

(A) $\frac{5}{6}$ (B) $\frac{7}{9}$ ☒ (C) $\frac{3}{5}$ (D) $\frac{2}{3}$

અધ્યયન નિષ્પત્તિનું સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકન :-

પ્રશ્ન-૧ યોગ્ય વિકલ્પ પસંદ કરો.

(૧) નીચેના પૈકી કયું સાચું નથી ?

(A) $\frac{2}{3} + \frac{5}{4} = \frac{5}{4} + \frac{2}{3}$

☒ (B) $\frac{2}{3} - \frac{5}{4} = \frac{5}{4} - \frac{2}{3}$

(C) $\frac{2}{3} \times \frac{5}{4} = \frac{5}{4} \times \frac{2}{3}$

(D) $\frac{2}{3} \div \frac{5}{4} = \frac{2}{3} \times \frac{4}{5}$

(૨) $-\frac{7}{19}$ ની વિરોધી સંખ્યા કઈ છે ?

(A) $-\frac{19}{7}$

(B) $\frac{19}{7}$

☒ (C) $\frac{7}{19}$

(D) $-\frac{7}{19}$

(૩) $-\frac{3}{8} \times (-\frac{7}{13})$ ની વ્યસ્ત સંખ્યા કઈ છે ?

☒ (A) $\frac{104}{21}$

(B) $-\frac{104}{21}$

(C) $\frac{21}{104}$

(D) $-\frac{21}{104}$

(૪) સંમેય સંખ્યા $\frac{x+y}{2}$ એ

☒ (A) X અને Y ની વચ્ચે છે.

(B) X અને Y બન્ને કરતાં નાની છે.

(C) X અને Y બન્ને કરતાં મોટી છે. (D) X કરતાં નાની અને Y કરતાં મોટી છે.

પ્રશ્ન-૨ ખાલી જગ્યા પૂરો :

(૫) $\frac{15}{20}$ અને $\frac{35}{40}$ માંથી મોટી સંખ્યા $\frac{35}{40}$ છે.

(૬) $-\frac{5}{7}$ ની વ્યસ્ત સંખ્યા $-\frac{7}{5}$ છે.

(૭) $-\frac{5}{8}$ એ -૩ કરતાં મોટી છે.

(૮) સંમેય સંખ્યા ૧૦.૧૧ ને $\frac{p}{q}$ સ્વરૂપે $\frac{1011}{100}$ લખાય.

પ્રશ્ન-૩ ગણતરી કરી જવાબ આપો :

(૯) ૨૪ મીટર કાપડમાંથી સમાન માપનાં ૧૬ શર્ટ બને છે. તો એક શર્ટ બનાવવા કેટલું કાપડ જોઈશે ?

$$\therefore 16 \text{ શર્ટ માટે વપરાતું કાપડ} = 24 \text{ મીટર}$$

$$\therefore 1 \text{ શર્ટ માટે } " " = \frac{24 \times 1}{16}$$

$$= 1.5 \text{ મીટર}$$

(10) નીચે આપેલ સંમેય સંખ્યાઓનો તેમના ઉતરતા ક્રમમાં ગોઠવો.

$$\frac{8}{7}, \frac{-9}{8}, \frac{-3}{2}, 0, \frac{2}{5}$$

$$\therefore \frac{8}{7} > \frac{2}{5} > 0 > \frac{-9}{8} > \frac{-3}{2}$$